

УДК 351: [378] (477)

В. М. Бесчастний,
к. ю. н., проф., докторант, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

МЕХАНІЗМ ПІЛЬГОВОГО ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУВАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Визначено принципи здійснення пільгового державного кредитування освітніх послуг. Розроблено напрями розвитку механізму фінансування сфери освіти в Україні.

Principles of realization of the favourable state crediting of educational services are certain. Directions of development of mechanism of financing of sphere of education are developed in Ukraine.

Ключові слова: державне кредитування, механізм, освітні послуги, принцип, управління процесом, фінансування.

ВСТУП

В умовах становлення ринкової економіки в Україні спостерігається трансформація всіх сфер соціального забезпечення життя населення, посилюється потреба в дослідженнях і конструктивному підході до наукового обґрунтування методів державного впливу на соціальний розвиток суспільства. Особливої важливості набувають питання сприяння держави розвитку сфери освіти в Україні, оскільки значно зростають диспропорції між споживачами висококваліфікованих фахівців у особі підприємств, установ, закладів і фінансовими можливостями населення як постачальників кадрових ресурсів для отримання знань і установ сфери освіти, які ці знання надають.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значний внесок у дослідження проблем розвитку сфери освіти внесли такі вчені, як Бондарь Т.Е., Луніна І.О., Моляков Д.С., Наумова Л.Ю., Романенко О.Р. та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити принципи здійснення пільгового державного кредитування освітніх послуг;
— розробити напрями розвитку механізму фінансування сфери освіти в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Конституція України гарантує права громадян на освіту [1, с. 17]. Проте в умовах складної соціально-економічної ситуації ці гарантії не можуть забезпечуватися повною мірою. Тому виникає необхідність нових підходів до розвитку сфери освіти, заснованих на синтезі державних методів регулювання і ринкових механізмів саморозвитку. Одним з таких напрямів є пільгове державне кредитування освітніх послуг.

Не дивлячись на значну кількість досліджень в даній сфері, багато питань залишаються дискусійними і недостатньо розробленими, що впливає на ефективність функціонування сфери освіти. Методи, за допомогою яких здійснюється управління процесом надання освітніх послуг, реалізуються на практиці безсистемно, відірвано від нормативної і організаційної бази управління економікою, що справляє негативний вплив на її стан і динаміку розвитку. У зв'язку з цим, актуальною є розробка дієвих і ефективних механізмів управління сферою освіти, які забезпечать доступність і якість освітніх послуг для населення, з одного боку, і сприятимуть динамічному і збалансованому розвитку установ сфери освіти, з другого боку.

Таким чином, розробка науково обґрунтованих позицій по активізації державних і ринкових інструментів регулювання сфери освіти в Україні є актуальним питанням.

Одним з напрямів державної політики України у сфері модернізації сфери освіти є надання цільових пільгових державних кредитів для отримання вищої освіти, яка регламентується Указом Міністерства освіти і науки від 17.11.2005 р. № 657 "Про розподіл пільг для одержувачів пільгових державних кредитів для отримання вищої освіти" [6], Ухвалою Кабінету Міністрів України від 16.06.2003 р. № 916 "Про затвердження Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для отримання вищої освіти" і Наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2003 р. № 478 "Про надання цільових пільгових державних кредитів для отримання вищої освіти" [3, с. 99; 7, с. 128].

Даний напрям є новим організаційно-економічним механізмом управління вищою освітою, що є першим кроком на шляху відмови від режиму повного бюджетного фінансування і перехід до системи державного інвестування, властивого ринковій економіці [2, с. 46].

Здійснення пільгового державного кредитування послуг повинне відповідати наступним принципам:

- соціальна адресність і збалансованість соціальних інтересів;
- цільове призначення;
- різноманіття способів погашення суми кредиту і стягування відсотка;
- наявність забезпеченості суми кредиту;
- забезпечення державних гарантій доступності і рівних можливостей отримання пільгового кредиту;
- формування в системі утворення нормативно-правових і організаційно-економічних механізмів управління грошовими потоками пільгового державного кредитування;
- наявність зворотного зв'язку в процесі руху кредитних ресурсів;
- поворотність і платність;
- економічна ефективність.

Перехід на казначейську систему припускає централізацію Міністерством фінансів України управління грошовими потоками бюджетної сфери, що виключає фінансово-господарську самостійність установ освіти як розпорядників кредитів. Таким чином, сьогодні функції освітньої установи в управлінні фінансами обмежуються тільки сфе-

рою їх планування і цільового використання.

Згідно чинним в Україні нормативним актам, кількість студентів — одержувачів пільгових державних кредитів лімітується квотою, встановленою Міністерством освіти і науки України окремо для державних і недержавних вищих учбових закладів I—IV рівнів акредитації [4, с. 264].

З метою реалізації принципів адресності, забезпеченості й цільового використання державних кредитів на отримання вищої освіти необхідно делегувати повноваження і відповідальність Міністерства освіти і науки України у сфері реалізації кредитних програм на регіональний рівень. Це вимагає створення спеціальної системи моніторингу економіки освіти на рівні окремо взятої території, з подальшою передачею даних Міністерству освіти і науки України. Така система повинна бути організована за принципами віртуальних утворень.

Розглянемо можливі підходи до визначення розмірів сум пільгового кредитування державою навчання студентів у вищих навчальних закладах. У їх основу покладемо принципи диференціації потреб ринку праці у фахівців різних спеціальностей у рамках окремих регіонів.

Нехай,

c_i — спеціальність, по якій відповідно до загальних кваліфікаційними характеристиками (ЗКХ) ведеться підготовка фахівців (бакалаврів і магістрів) для економіки регіону;

n_i^j — ліцензійний набір студентів на i -ту спеціальність в j — ому вищому навчальному закладі;

$f_i(T)$ — фактичний набір студентів на перший курс навчання по i -й спеціальності у момент часу T в j — тому вищому навчальному закладі;

t_i — тривалість навчання студентів по i -тій спеціальності.

У момент часу $(T+t_i)$ економіка регіону одержить не більш фахівців за фахом c_i :

$$P_i(T+t_i) = \sum_j f_i^j(T),$$

або у момент часу T :

$$P_i(T) = \sum_j f_i^j(T-t_i).$$

Припустимо, що потреба регіону у фахівцях спеціальності у момент часу T рівна r_i . Очевидна необхідність балансу між потребою ринку праці у фахівцях тієї або іншої кваліфікації і кількістю студентів, що навчаються по тому або іншому напрямі:

$$r_i(T) = \sum_j n_i^j(T-t_i)$$

Якщо

$$r_i(T) > \sum_j n_i^j(T-t_i),$$

то необхідне збільшення ліцензійного набору студентів на спеціальність, що таким чином представлятиме напрям державного регулювання ринку зайнятості в тому або іншому регіоні, а також розвиток сфери освітніх послуг, головним призначенням якої є забезпечення матеріальної сфери кадрами.

Виходитимемо з припущення, що:

$$r_i(T) \leq \sum_j n_i^j(T-t_i).$$

де $Z_i^j(k)$ — ціна навчання студентів за фахом в j -тому вищому навчальному закладі на до року навчання ($k = 1, t_i$).

$$\text{Величина } \bar{z}_i = \frac{\sum_j \sum_k Z_i^j(k)}{N}$$

визначає середню ціну за навчання студентів за фа-

хом у вищих навчальних закладах регіону (де N — кількість Вузів, в яких ведеться підготовка фахівців за фахом c_i).

Розглядаючи механізм державного пільгового кредитування навчання студентів у вищих навчальних закладах, слід визначити два основні моменти: величину кредиту і відсоткову ставку за його використання.

Як розмір суми пільгового кредиту на навчання студентів доцільно встановити:

$$kr_i^j = \begin{cases} \sum_k z_i^j(k), & \text{при } \bar{z}_i > \sum_k z_i^j(k) \\ z_i & \text{в протилежному випадку} \end{cases} \quad (1).$$

Установка значення сум пільгового державного кредиту відповідно до формули (1) забезпечує привабливість ВНЗ з меншою вартістю навчання для подальшого погашення суми кредиту після отримання студентів вищої освіти. З другого боку, абітурієнт, вибираючи вищий навчальний заклад, повинен уявляти собі те, що при меншій оплаті за освітні послуги він буде поставлений в менш вигідні умови в плані матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, якості професорсько-викладацького складу, забезпечення соціально-культурних гарантій.

Вибір вищого навчального закладу є дуже важливим у механізмі пільгового кредитування навчання, оскільки погашення основної суми кредиту і відсотків за нього припадає на період працевлаштування випускника за фахом. у даний час при працевлаштуванні випускників ВНЗ (як з досвідом роботи, так і без) працедавці визначають так звану ринкову вартість працівника, яка напряму залежить від рейтингу вищого навчального закладу, рівня одержаних знань, місць проходження практик студентом в період навчання, знання іноземних мов і т.д.

Отже, вища заробітна плата і стабільне місце роботи буде забезпечена випускнику вищого навчального закладу вищого рівня. А це є гарантією повернення державі інвестиційних засобів у процес навчання студентів.

Крім того, при невиконанні першої умови у формулі (1), студент повинен заплатити за навчання суму:

$$\Delta_i^j = \sum_k z_i^j(k) - \bar{z}_i.$$

Формула (1) встановлює диференціацію розміру суми пільгового кредиту всередині спеціальності.

Дослідженню також підлягає аналогічне питання між спеціальностями вищих навчальних закладів, що мають на даний момент більшу або меншу привабливість серед абітурієнтів, а отже, що розрізняються кількістю поданих заяв під час приймальної комісії.

d_i^j — кількість поданих заяв на спеціальності j -го вищого навчального закладу.

$$\text{Величина } \delta_i^j = \frac{d_i^j}{n_i^j}$$

визначає конкурс на спеціальність в j -му ВНЗ.

Одним з інструментів державного регулювання ринку праці та стимулювання розвитку сфери освіти і науки слід розглядати диференціацію розміру відсоткової ставки за користування пільговим кредитом на навчання.

Визначимо значення відсоткової ставки за користування пільговим державним кредитом на оплату за фахом c_i -го Вузу по наступній формулі:

$$\xi_i^j = \begin{cases} per, & \text{або } \delta_i^j < 1 \\ per * \delta_i^j, & \text{в протилежному випадку} \end{cases} \quad (2),$$

де per — облікова ставка Національного банку України на момент видачі пільгового кредиту.

При встановленні значення процентної ставки за користування пільговим кредитом по формулі (2) були вико-

ристані класичні положення теорії кредитування, а також враховані:

- інтереси держави як кредитора (значення суми повернутих грошових коштів розраховується з урахуванням щорічних інфляційних втрат, що знаходить своє віддзеркалення у вигляді мінімальної величини відсоткової ставки за кредитами. Мінімальна відсоткова ставка, прирівняна до середнього за період кредитування рівня інфляції в державі, застосовується до видачі кредитів на оплату навчання по тих спеціальностях, для яких характерна відсутність конкурсу серед абітурієнтів, але існує незадоволений попит на ринку праці. При цьому обов'язковою умовою є працевлаштування випускника, що навчався за рахунок пільгового державного кредиту по мінімальній відсотковій ставці, за вибраною спеціальністю. Якщо ж випускник працевлаштувався не за фахом, то він зобов'язаний компенсувати державі різницю між обліковою ставкою НБУ за пільговим кредитом і мінімальною відсотковою ставкою);

- інтереси вищого навчального закладу, оскільки стимулюється притока найбільш обдарованої, упевненої в своїх здібностях і можливостях молоді, а також забезпечується потік абітурієнтів на не престижні спеціальності;

- інтереси абітурієнтів, оскільки існує можливість вибору між декількома спеціальностями, вищими навчальними закладами;

- інтереси працедавців, оскільки створюються умови для підготовки кадрів, найбільш затребуваних на ринку праці спеціальностей.

Система моніторингу економіки освіти, організована на принципах віртуального простору, повинна забезпечити збір наступної інформації, необхідної для налагодження механізму державного кредитування освітніх послуг:

- аналіз фінансово-господарської діяльності навчальних закладів регіону, що навчають студентів за рахунок державного пільгового кредиту;

- рейтингова оцінка навчальних закладів регіону залежно від якості освітніх послуг, що надаються;

- ведення єдиного реєстра тарифів вартості навчання за різними спеціальностями;

- динаміка і структура витрат домогосподарств на освітні послуги;

- середня заробітна плата за різними спеціальностями;

- можливості працевлаштування випускників;
- макроекономічні показники (ВВП регіону, рівень інфляції, відсоткова ставка по банківських депозитах і кредитах, рівень безробіття і т.д.).

У свою чергу, система моніторингу економіки освіти повинна спиратися на державні стандарти і необхідні умови освітнього процесу, диференційовані нормативи вартості навчання, що реалізуються освітніми установами. По діючій сьогодні схемі кредитування навіть з урахуванням її жорсткої регламентації Міністерство освіти і науки України зобов'язане контролювати тільки один напрям руху грошового потоку — цільове використання бюджетних коштів [5, с. 110].

Другий напрям — контроль за своєчасним надходженням бюджетних коштів, що виділяються для навчання студентів на умовах пільгового кредитування державою, законодавчо не закріплений ні за одним державним органом. При цьому і відповідні санкції передбачені тільки у разі порушень бюджетного законодавства одержувачем державного кредиту.

У той же час невчасне надходження коштів пільгового державного кредитування освітніх послуг може обернутися для одержувача — студента, зростанням суми виплачуваних відсотків за користування кредитом, а для установи

освіти — недофінансуванням, що при високій питомій вазі студентів, що навчаються за рахунок кредиту держави, може істотно позначитися на якості освітніх послуг і матеріальному забезпеченні співробітників. У зв'язку з цим, визначається необхідність Міністерству освіти і науки України здійснювати періодичний контроль (щомісячно, щоквартально, за півріччя, за рік) наступних грошових потоків у рамках системи пільгового державного кредитування освітніх послуг:

- своєчасність і повнота виділення сум кредитів на освітні послуги;

- цільове використання установами утворення одержаних сум кредитів;

- обґрунтованість розрахунків відсоткової ставки за користування пільговим державним кредитом на освітні послуги;

- своєчасність і повнота оплати відсотків за користування пільговим державним кредитом на освітні послуги;

- своєчасність і повнота сплати основної суми пільгового державного кредиту на освітні послуги.

ВИСНОВКИ

Таким чином, надання пільгових державних кредитів для отримання освітніх послуг є істотним напрямом розвитку механізму фінансування сфери освіти в Україні. Для налагодження механізму державного кредитування освітніх послуг і підвищення його ефективності вимагають рішення питання гарантійного забезпечення суми кредиту, умов дострокового розірвання договору. Враховуючи проблеми, які виникають з реалізацією Ухвали Кабінету Міністрів України від 27 травня 2000 р. № 844, необхідно розробити новий порядок надання молодим громадянам довгострокових кредитів для отримання освіти у вищих навчальних закладах, в яких конкретизувати механізм висновку угоди на надання кредиту між одержувачем кредиту і вищим навчальним закладом без залучення банківських установ, передбачити порядок визначення розміру кредиту вищим навчальним закладом відповідно вартості навчання, розширити можливість отримання кредитів студентами незалежно від курсу навчання, зберегти право на отримання кредиту після повернення з академічної відпустки.

Література:

1. Заруба В.Я. Нормативно-ценностный механизм управления социально-экономическими системами // Новое в экономической кибернетике: (Сб. науч. ст.) Под общ. ред. Ю.Г. Лысенко; Донецкий нац. ун-т. // Новая парадигма исследования экономики — Донецк: ДонНУ, 2004. — №2. — с. 16—18.
2. Пінчук І.С. Інформаційні системи і технології в маркетингу. — К.: КНЕУ, 1999. — 328 с.
3. Пушкарь А.И. Модели управления развитием производственно-экономических систем. — Харьков: ХГЭУ, 1997. — 268 с.
4. Робак О.Н. Механізми перебудови і вдосконалення надання послуг освіти. — XI Всеукраїнська науково-методична конференція "Проблеми економічної кібернетики". — Алушта, 2006. — С. 263—265.
5. Самоуправление и самофинансирование регионов: теория и практика. / Н.Г. Чумаченко, Б.М. Биренберг. — К: Наукова думка, 1994. — 211 с.
6. Указ Министерства образования и науки Украины от 17.11.2005 г. № 657 "О распределении льгот для получателей льготных государственных кредитов для получения высшего образования".
7. Яновская Н. Учебные заведения: организация и учет. — Харьков: Фактор, 2000. — 646 с.